II 1169 №100
1009

СТЕФАНЪ САВВОВЪ БОБЧЕВЪ.

ЧЕЛЯДЬТА ВЪ БЪЛГАРСКОТО НАРОДНО ПРАВО.

Българскиятъ народъ не знае думата семейство, която се уцотребява у насъ, като книжовна, за да се искаже това, което френцитѣ наричатъ — famille, руситѣ — семейство, семья, поляцитѣ — rodzina, сърбитѣ — породица.

Народътъ знае и употрѣбява съвсѣмъ други за това равнозначущи думи, като напр., челядь, домъ и къща. Азъ се спирамъ на думата челядь, тъй като тя е най-много разпространена и е позната въ всички кътове, гдѣто живѣе българското племе. Макаръ и не на пълно еднакво, по обемъ и значение, челядь значи: 1) малкото домакинство — баща и майка, които живѣятъ съ децата си въ една къща; 2) голѣмото домакинство (задругата), всички лица отъ това домакинство: прадѣдо, дѣдъ, баща, майка, чичови, братя, сестри, унуки, които живѣятъ наедно; 3) само дѣцата, рожбитѣ или чадата на едно съпружество. Знаять се пословицитѣ: „ахъ, за челядь, ахъ, отъ челядь!“. — „Не би къща тѣсна, ако не бѣ челядь бѣсна“. Думата челядь е позната и у всички славянски езици.

За да обозначи стъпването на нѣкого въ съпружески съюзъ, народътъ употрѣбява изрази, които сѫ[1] характерни: той се задомилъ, той станалъ домовникъ къшов-

[1] Mimo usilnych starań Redakcyi nie udało się znaleźć w żadnej z Drukarń lwowskich czcionki ѫ odpowiedniego typu, wobec tego Redakcya była zniewolona użyć celem transkrypcyi znaku twardego ъ i to nie tylko w środku ale i na końcu wyrazów. Okoliczność, że druk niniejszy jest zapewne jedynym drukiem bułgarskim, jaki kiedykolwiek wykonano we Lwowie, będzie zapewne usprawiedliwieniem Drukarni.

никъ! Когато народътъ пѣе, че „цигуларь къща не храни“, „цигуларь домъ не събира“, той разбира именно, че около цигуларя челядь не може да не завърти, че той не самое скитникъ, не само не е побилъ колъ, не е заградилъ дворъ, но че около него нѣма и мъчно може да има челядь.

Народътъ знае двѣ разновидости челядь: малка и голѣма — за послѣдната има и разни описателни названия: живѣятъ у купъ, купчина, крътнина, дружина съ, голѣма къща съ. Голѣмата челядь продължава да живѣе у насъ, особено въ западна България, въпрѣки крайно несгоднитѣ за нея условия.

Това, което не е напълно и добре разбрано у насъ е характеристиката, съществото на чисто българската челядь, безъ разлика дали е тя малка или голѣма. Тази челядь се различава отъ така наречената градска (индивидуална) челядь, развила се подъ влиянието на римско-византийското право и споредъ която: всѣка челядь се с стои отъ баща, майка и низходящи. Въ подобна челядь всѣки, щомъ порастне, е вече човѣкъ на своя глава, мълчаливо или формално се еманципирва, има свой имотъ, печели самъ за себе си, и щомъ се ожени синътъ, той вече съставя ново, отдѣлно семейство. Ето товя е именно противъ възгледитѣ на народа.

Народниятъ обичаенъ кодексъ знае челядьта, като една, твърда, здрава и вѣчна уредба (институтъ), въ основата на която лежи: единъ и общъ вѣрски култъ, общъ недѣлимъ, на всички принадлежащъ неприкосновенъ имотъ, обща еднака за всички храна, — това съ прояви, които иматъ за прѣдпоставки общъ на всички трудъ за общо в полза на всички производство. Една вѣра, вѣчна собственость и твърда управа — съ понятия нераздѣлни за народната челядь, основна ядка на рода, на племето, на държавата.

Челядното огнище трѣбва да бъде едно, защото тамъ е общиятъ религиозенъ жертвеникъ на къщата; не спори тамъ, гдѣто бащиното, дѣдовото огнище, не е общъ култъ за всички: духътъ на дѣдитѣ не ще благослови тази къща, въ която членоветѣ съ се разнебитили, раздѣлили; имотътъ трѣбва да е общъ и неприкосновенъ, защото той е досто-

яние на всички поть и мяка на всички, макаръ че никой не може посочи: кое е негово. Та и никой не казва: „това е мое!“, а „това е наше“, на всички. Може единъ день по необходимость да се дойде и до дѣлба (дѣлидба), но това е едно зло, наложено отъ живота, едно ненормално явление, което гледатъ да се избѣгва и къмъ което се отива само въ крайни познати и съвсѣмъ неблагоприятни случаи.

Въ челядьта всички работятъ за общото, за цѣлото домакинство; всички се удовлетворяватъ отъ общия „малъ“ (имотъ), защото той е достояние на всички, послѣдица отъ тѣхнитѣ грижи, мъки, залѣгания и привнасяния.

Българската челядь е еволюция отъ рода, който напомня патриархалната фамилия. Родоветѣ въ съюзъ съставляватъ племето. А племенитѣ територияльни области съ послужили за голѣмата, организована обществена колективна единица — държавата. Родътъ и сега е познатъ народу. Той се поменава и въ пѣсни, и въ пословици; нѣщо повече: той е реалность. Той съществува като конкретно, ако и не организовано цѣло, и той, родътъ е гледанъ, цѣненъ, разбиранъ, като живъ организъмъ; който въ своето повече, или по малко нецѣлость но състояние, пакъ проявява влияние, служи за посочване, поменава се и много пъти, за гордость на челядитѣ, които принадлежатъ на рода. „Родъ рода негледа, тежко му кой си го нѣма“, казва пословицата.

Членоветѣ на рода, колко и да съ вече раздѣлени на челяди, тачатъ се, посѣщаватъ се, помагатъ си въ нужда, на много мѣста се грижатъ да не се уврѣди на интереситѣ на нѣкого отъ рода. Ако дойде злополука — притичатъ се на помощь всѣкакъ на озлочестения, стараятъ се да не дойде работата да се продаде нѣкой недвижимъ имотъ за дългъ; ако се продаде изкупватъ го и пр. и пр. Отъ рода се свикватъ на обща тлъка за нѣкоя работа, на копань, на харманъ, жетва и пр.

Родътъ найвѣроятно е постаръ отъ челядьта, но тъй или инакъ, прѣди да е имало община, племе, общество, народъ, държава, имало е родъ и челядь. Челядьта въ една или друга форма е найранната клѣтка на обществото и чо-

вѣчеството. Нека се прибави, че редомъ съ челядьта се явява и собственостьта, не личната, а тая на рода на челядьта. Безъ собственость нема челядь, безъ челядь не е имало собственость. Такова е било тогава разбирането на народа при оцѣнката на народно-правнитѣ отношения. Народътъ и сега не харесва стремежътъ на отдѣлно, лично имотно право, това трѣбва да бъде на колективностьта, на челядьта.

Въ челядьта се встъпва или чрѣзъ вѣнчило, или чрѣзъ раждане, и рѣдко чрѣзъ договорни отношения, (осиновение, храниничество, ратайство и ратайкинство). Основниятъ елементъ на челядьта е кръвното родство. По това именно се отличава и малката отъ голѣмата челядь или челядната задруга, отъ другитѣ сдружения, които иматъ въ основата си стопански или други материялни елементи или мотиви.

Животътъ въ челядьта не е отъ найпривлекателнитѣ, ако се погледне на него съ трѣзвено, реално око и никакъ не отъ поетическо и идеалистическо становище.

За момата, както и за момъка, охолнитѣ и щасливи години, до колкото такива съ възможни въ нашия животъ, остава задъ предѣла на тѣхното моминство и момство. Не токо така се пѣе и приказва: „ергенликъ, мамо, пашалъкъ, моминство, царство, везирство“, Отъ самъ тоя предѣлъ е „женилото, чернилото“. Това е народната крилата дума, въ която е кристализирано вѣковното понятие за новосъздаваното брачно положение. Въпрѣки поетическитѣ образи, въ които народътъ облича сгледата, годежътъ, сватбата и бракътъ въобще, — той не иска да се сматря за толкова наивенъ че да не подчертае дѣйствителностьта. И той прави това съ толкозъ по-голѣмо присъддие, като смѣта, че нѣма никаква полза отъ криене на истината. „Женилото не е шега“. Който встъпи въ браченъ съюзъ, той поема единъ купъ задължения, като е дълженъ да ги посрѣща съ всичката упорита жилавость, която се полага въ живота. При това съгласието на момата за извѣстенъ момъкъ е conditio sine qua non. Рѣдко съ натрапенитѣ женитби: моми и момци си избѣгватъ чрѣзъ присторено крадене или пристанване на момата. Още когота момковитѣ родители и роднини отидатъ на формални сгледвания, моментъ отъ пътя къмъ брачния

съюзъ — тѣ не си затварятъ очитѣ, колкото и момата да е вече въ окото на момъка. Тѣ гледатъ съ особено внимание чисто ли е у момини, пометено ли е, раздигано ли е, всѣко нѣщо настанено ли е гдѣто му е мѣстото. Тѣ се взиратъ и въ най-малкитѣ дреболии, които се сматрятъ за характерни и отъ които се съди за достоинството на тази, която ще искатъ за бъдъща стопанка на момъка.

Ако първитѣ качества нѣ сгледваната мома трѣбва да бъдътъ чистота, спретнатость, разпоредителность и работливость, то първото условие, на първо мѣсто, е да бъде тя здрава.

Здравето се цѣни високо отъ всички: народътъ гледа на здравето като на най-драгоцѣното съкровище, пратено отъ Бога и което хората не трѣбва на вѣтара да прахосватъ. Когато народътъ каже: „здраве да е!“ той разрѣшава най-правилно всичкитѣ злоби на деня. „Здраве да е!“ значи и загуба да има въ челядьта, и градъ да е би билъ нивитѣ, и говедо да е умрѣло, и по-малко да е храната събрана тази година отколкото лани, като е здраве — всичко ще се навакса. Лошавото е едно — народътъ не умѣе, не знае какъ да пази здравето си; и не го пазятъ стари и млади не се гледатъ бедни, не се лѣкуватъ нуждающи се.

Сватоветѣ, сгледници се познаватъ и знаятъ отъ преди. Тѣ съ имали толкозъ много случаи и поводи, та разбератъ както за качествата на момата така и за нейното здраве. За тѣзи качества и условия сгледницитѣ съ се увѣдомили не единъ пътъ предварително: тѣ съ наблюдавали и наблюдаватъ, какъвъ е бащата, каква е майката, особно каква е омъжената, ако има такава, сестра на момата. И като се казва: каква е, трѣбва да се разбира въ широкъ смисълъ.

Пословицитѣ даватъ въ това отношение едно доста ясно изложение за народниятъ възгледъ: „като ще сгледвашъ момата, призирай се на майката! — „Сестра, сестра жени!“. Просто и ясно!

На се мами народътъ отъ богатството на момата, когато тя е вече забелезана и ще бъде сгледвана за момъка. Тя нѣма да донесе никакво имане въ къщи, та и отъ нея подобно не се иска даже на много мѣста и до сега за нея се дава придъ, агърлъкъ, баба-хакъ (бащино право). Изисква

се, обаче отъ нея тя да донесе преди всичко двѣ здрави и пъргави ръцѣ, едно бодро стопанско око, пестеливость и уредность. Голѣмо внимание се обръща още и на това отъ кой родъ е: честни и почтени ли съ родителитѣ ѝ, братята ѝ, сестритѣ ѝ. „Гледай жена отъ сой да вземешъ, че нека е сиромахкиня". — „Лико съ лико, ремъкъ съ ремъкъ". Въ този последенъ изразъ има цѣла философия: младитѣ встъпващи въ бракъ, трѣбва да съ способни за духовно общение и най-тѣсно морално сближаване.

Челядьта има нужда отъ работни ръце, отъ добра търса, отъ пестене на домашнитѣ срѣдства, изобщо имане, което е плодъ на скопось и пестеливость. Безъ тѣзи послѣднитѣ качества всичко би било залудо.

Въ къщи трѣбва да има редъ. Челядьта се ръководи отъ одинъ домакинъ, обикновено дѣдото или бащата. Не се допуска безначалие, не се търпи и многоначалие. „Въ една къща единъ е главата" казва пословицата: „дето пѣятъ много пѣтли, тамо късно съмва". Въ челядьта всѣки има своето ясно и точно опредѣлено мѣсто. Народниятъ кодексъ въ това отношение и предвидѣлъ всичко съ голѣма грижливость. Въ него се казва „къщата не стои на земята, а на жената". „Мъътъ въ къщата е главата, а жената — душата". И това не е никаква поезия, нито пъкъ нѣкаква галантна постъпка на кавалеръ къмъ дами. Това е трѣзвенъ народенъ погледъ върху челяднитѣ отношения.

И въпрѣки пренебрѣжителното отнасяне на врѣмене къмъ жената, пакъ казватъ: „добре е понѣкога умна жена да се послушва". А въ дѣйствителность не само се послушва, а много пъти тя, умната жена, и въ село и въ градъ, е напълно слушана, а по нѣкога — само който върви жумишкомъ презъ живота не знае това — умната жена, заповѣдва. Умниятъ домакинъ — мъжътъ се допитва до жена си по много важни въпроси. И тя, домакинята, ръководи голѣма часть отъ домашнитѣ работи, управлява, нарежда, спира или дава ходъ. Като домакинка тя има много права и длъжности. Всички по-малки въ къщи съ длъжни да ѝ се подчиняватъ, да я слушатъ и да изпълняватъ на каквото ги нарежда. Тя има право да погълчи, даже по-младитѣ въ къщи

мъже; и да поудари „въ видъ на диспиплинарка“, като гледа да бъде за всички равна, а не „за едни майка, за други мащеха“. Тя не се допомогва за нѣкакво си равноправие, защото обикновено въ къщи тя гоима, а вънъ отъ къщи то не й трѣбва. Важното да се подчертае е това: мъжътъ е стопанинъ, домакинъ, жената е стопанка, домакинка; той се измъчва въ работата, и тя не пада по-долу отъ него. Жената не допуска да бъде третирана, като ратайкина; но тя знае заведениятъ редъ: че истинскиятъ господарь въ къщата е мъжътъ, и че единъ трѣбва да има силнато и ръководна роля за да има Божия благословия, благодать и редъ.

Колкото се отнася до въпроса за отношението къмъ дѣцата въ челядьта, родителитѣ съ загрижени, сматрять се и за длъжни, да ги отгледатъ, да ги отхранятъ, да пораснатъ и да ги допуснатъ следъ това въ общото стътрудничество за домашното производство. И мъжътъ и жената съ длъжни да ги възпитаватъ: учатъ на умъ и разумъ, тѣ треператъ надъ тѣхъ, надъ тѣхного здраве.

Малка или голѣма челядьта, дѣцата съ сигурни за своето прѣпитане, въ ново врѣме и за своето първоначално образование. Обръща особено внимание на тѣзи, които изучватъ българскиятъ новъ животъ, устремното движение къмъ срѣдното и висше образование, което много пъти достига до неразбранщина и при невъзможность да се получи каквото трѣбва, стига се до полуученость... опасна за живота, бидейки годна само да декласира притежателитѣ й.

Имотнитѣ отношения на челядьтя въ ново врѣме съ се развили по начинъ особенъ, въ всѣки случай не подъ влиянието на римско-византийското или каноническото право, споредъ което жената съпруга се намѣрва и въ това отношение подъ извѣстно настойничество на съпруга си. Ако тукъ е имало нѣкакво влияние по-скоро трѣбва да се подири то, поне до нѣкъде, въ турското, шерийското право, защото и то както и новобългарското челядно право огражда строго личнитѣ, имотни права на стопанката. „Жениното е женино“ е една наредба на по-новия, обаче, кодексъ тамъ където нѣма голѣма задружность.

Правилото се строго пази, тамъ дѣто го има; чудятъ се даже, какъ е възможно да се посѣга на „жениното“ имущество, което е единъ видъ застрахованъ фондъ, една осигуровка за случай на нейното евентуално, мъчно, злополучно и злочесто бъдъще. Строгостьта на тоя възгледъ оитва до тамъ, че въ Копривщица жена дава на мъжа си отъ своитѣ, донесени отъ баща й пари подъ лихва; въ Пирдопъ има жени търговки, които, самостоятелно, безъ намѣсата на мъжа си, търгуватъ и отговаритъ лично; въ Пирдопска околия жената може да прибира сама юджрета (наедно) отъ собствената си нива или да я продава за своя смѣтка и така лишава мъжа си отъ плодоползуването: въ Търновско женитѣ сключвать договори съ мъжетѣ си за даване имотитѣ си подъ наемъ, на изполица или правятъ подобни сдѣлки съ трети лица и, най-послѣ, могатъ да чи продаватъбезъ съгласието на мъжа си.

Има мнѣние, че този възгледъ билъ противенъ на естественитѣ съпружески отношения. За насъ това твърдение е непонятно. Наистина общностьта и солидарностьта въ имотно отношение би били идеалното положение въ едно добро, разбрано и мирно съпружество Но какво да се стори при не всѣкога разбранитѣ челядни съдружия въ градоветѣ? Веднажъ се руши голѣмата челядь или челядна задруга и въобще българската челядь, която само по своята структура, по своето съдържание и насочване, оздравява поминъка и положението на всички възъ основа на пълна общность и равенство, защо се мисли че жената нѣма право, като личность, да бъде субектъ на имотни права, и то субектъ съвършено самостоятеленъ, независимъ и самоопредѣлящъ самъ себе си и своитѣ спечелени отъ нея си или принадлежащи ней стопански блага?

Чистотата на нравитѣ у насъ — драгоцѣнно качество, което е запазила и прѣдала старината, която удиви мнозина пътешественици, етнографи и други чужденци, напослѣдъкъ е въ извѣстна криза. Тази криза, слава Богу не е избухнала вредомъ и редомъ, но тя е засегнала вече доста широко и дълбоко пластоветѣ на народния животъ.

Челядьта е чувствително пострадала отъ това, защото тя остави единъ здравъ темелъ подъ себе си да се руши.

Разводитѣ бѣха другожъ едно, рѣдко но нѣкъде даже непознато явление. За разводъ се приказваше, като за лижба, и за него народната поезия съчиняваше пѣсни или нагласяваше нѣкоя остроумна и подиграватель на поговорка: „оставена жена и нахапана чушка — не пипай!“ — „отъ парясница нѣма прокопсия“. Разводитѣ сега вече зачестиха; едното това е явно и безсъмнено доказателство, че положението на българската челядь е разклатено и че българскиятъ държавникъ, общественикъ и законодатель съ длъжни сериозно да се занимаятъ съ положението на челядьта съ въпроса за разводитѣ, тѣсно свързанъ съ въпроса за растежа на населението, за оздравяване и засилване дълбокитѣ народни пластове.

Z DRUKARNI ZAKŁADU NARODOWEGO IMIENIA OSSOLIŃSKICH WE LWOWIE